

Маркс К. - Енгелс. Ф
Манифест на комунистическата партия

Един призрак броди из Европа – призракът на комунизма. Всички сили на стара Европа са се съюзили за свещена хайка срещу тоя призрак: папата и царят, Метерних и Гизо, френските радикали и германските полицаи. Къде има опозиционна партия, която да не е била охулвана от своите намиращи се на власт противници като комунистическа? Къде има опозиционна партия, която да не е отвръщала както на по-напредничавите хора от опозицията, така и на своите реакционни противници с дамгосващо обвинение в комунизъм? От тоя факт произтичат две неща.

I. Всички европейски сили вече признават, че комунизмът е сила.

II. Крайно време е вече комунистите открито да изложат пред целия свят своите възгледи, своите цели, своите стремежи и на приказките за призрак на комунизма да противопоставят един манифест на самата партия.

За тази цел в Лондон се събраха комунисти от най-различни националности и съставиха следния „Манифест“, който се публикува на английски, френски, немски, италиански, фламандски и датски език.

I. Буржоа и Пролетарии 1[1]

Историята на всички досегашни общества²[2] е история на класови борби. Свободен и роб, патриций и плебей, феодал и крепостен селянин, цехов майстор³[3] и калфа, накратко – потисници и потиснати са се намирали в постоянен антагонизъм един към друг, водили са непрекъсната ту скрита, ту открита борба, борба, която винаги е завършвала с революционно преустройство на цялото общество или с обща гибел на борещите се класи.

В по-ранните исторически епохи почти навсякъде намираме пълно подразделяне на обществото на различни съсловия, многообразно степенуване на различните обществени положения. В древния Рим има патриции, конници, плебеи, роби; в средновековието – феодали, васали, цехови майстори, калфи, крепостни селяни, а освен това в почти всяка от тези класи – особено степенуване.

Съвременното буржоазно общество, възникнало от недрата на загиващото феодално общество, не премахна класовите противоречия. То само формира нови класи, нови условия на потисничество, нови форми на борба на мястото на старите.

Нашата епоха, епохата на буржоазията, се отличава обаче с това, че тя опрости класовите противоречия. Цялото общество все повече и повече се разделя на два големи враждебни лагера, на две големи, изправени открито една срещу друга

класи – буржоазия и пролетариат.

От крепостните на средновековието произлязоха гражданите на първите градове⁴[4], от това съсловие на граждани се развиха първи те елементи на буржоазията.

Откриването на Америка и морския път около Африка създадоха ново поприще за възходящата буржоазия. Остиндийският и китайският пазар, колонизирането на Америка, размяната на колониите, умножаването на средствата за размяна и изобщо на стоките придадоха на търговията, на корабоплаването, на индустрията непознат дотогава размах, а с това предизвикаха бързо развитие на революционния елемент в разпадащото се феодално общество.

Дотогавашната феодална или цехова организация на индустрията вече не може да задоволи потребностите, които нарастваха с новите пазари. На нейно място се появи манифактурата. Индустриалното средно съсловие изтика цеховите майстори; разделението на труда между различните корпорации изчезна и бе заменено с разделението на труда в отделната работилница.

Но все повече се разрастваха пазарите, все повече растяха потребностите. И манифактурата вече не можеше да ги задоволи. Тогава парата и машините извършиха революция в индустриалното производство. На мястото на манифактурата се появи съвременната индустрия, на мястото на индустриалното средно съсловие се появиха индустриалните милионери, шефовете на цели индустриални армии, съвременните буржоа.

Едрата индустрия създаде световния пазар, подготвен с откриването на Америка. Световният пазар предизвика колосално развитие на търговията, корабоплаването и сухопътните съобщения. То от своя страна доведе до ново разширение на индустрията и колкото повече се разширяваха индустрията, търговията, корабоплаването, железниците, толкова повече се развиваше буржоазията, толкова повече тя умножаваше своите капитали, изтикваше на заден план всички наследени от средновековието класи.

Следователно виждаме, че самата съвременна буржоазия е продукт на дълго развитие, на редица преврати в начина на производство и размяна.

Всеки от тези стадии в развитието на буржоазията се придружаваше от съответен политически напредък. Потиснатото съсловие при господството на феодалите, въоръжена и самоуправляваща се асоциация в комуната⁵[5], тук – независима градска република⁶[6], там – трето, данъкоплатно съсловие на монархията⁷[7], след това през време на манифактурата – противовес на аристокрацията в

съсловната или в абсолютната монархия, главна основа на големите монархии изобщо – буржоазията най-после след създаването на едрата индустрия и на световния пазар си извоюва изключителното политическо господство в съвременната представителна държава. Съвременната държавна власт е само комитет, който управлява общите работи на цялата буржоазна класа.

Буржоазията изигра в историята извънредно революционна роля.

Навсякъде, където дойде на власт, буржоазията разруши всички феодални, патриархални, идилични отношения. Тя безмилостно разкъса пъстрите феодални връзки, които връзваха човека за неговите естествени повелители, и не остави никаква друга връзка между хората освен голия интерес, безсърдечното „плащане в брой“. Тя удави в ледената вода на егоистичната сметка свещения трепет на религиозния екстаз, на рицарското въодушевление, на еснафската сантименталност. Тя превърна личното достойнство в разменна стойност и на мястото на безбройните гарантирани и придобити свободи постави само една свобода – безсъвестната свобода на търговията. С една дума, забулената с религиозни и политически илюзии експлоатация тя замени с откритата, безсрамна, пряка и бездушна експлоатация.

Буржоазията свали свещения ореол от всички видове дейност, смятани досега за почтени и гледани с благоговееен трепет. Тя превърна лекаря, юриста, попа, поета, човека на науката в свои платени наемни работници.

Буржоазията смъкна от семейните отношения трогателно сантименталното було и ги сведе до чисто парични отношения.

Буржоазията разкри, че бруталната проява на сила в средновековието, от която реакцията толкова много се възхищава, е намирала своето естествено допълнение в най-голямата леност. Буржоазията доказа какво може да постигне дейността на хората. Тя сътвори чудеса, съвсем различни от египетските пирамиди, римските водопроводи и готическите катедрали; тя извърши походи, съвсем различни от преселението на народите и кръстоносните походи.

Буржоазията не може да съществува, ако непрекъснато не революционизира средствата за производство, значи и производствените отношения, значи и всички обществени отношения. Неизменното запазване на стария начин на производство е било, напротив, първото условие за съществуването на всички предишни индустриални класи. Постоянни преврати в производството, непрекъснато разтърсване на всички обществени отношения, вечна несигурност и движение отличават буржоазната епоха от всички други епохи. Всички застинали, заръждавели отношения заедно с придружаващите ги осветени от векове представи и възгледи се рушат, всички новосъздадени остаряват още преди да се вкостенят. Всичко съсловно и застояло се изпарява, всичко свято се осквернява и хората най-после са принудени да погледнат с трезви очи своето положение в живота, своите взаимни отношения.

Нуждата от все по-широк пласмент на нейните продукти гони буржоазията по цялото земно кълбо. Тя навсякъде трябва да проникне, навсякъде да се настани, навсякъде да установи връзки.

Чрез експлоатацията на световния пазар буржоазията превърна производството и потреблението на всички страни в космополитически. За голямо огорчение на реакционерите тя изтръгна изпод нозете на индустрията националната почва. Старинните национални отрасли на индустрията са унищожени и се унищожават с всеки изминал ден. Изтикват ги нови индустрии, чието въвеждане става въпрос на живот за всички цивилизовани нации – индустрии, които преработват вече не местни суровини, а суровини от най-далечни зони и фабрикатите на които се употребяват не само в дадената страна, но и във всички части на света. На мястото на старите, задоволявани с местни продукти потребности, се появяват нови, за задоволяването на които са необходими продуктите на най-далечни страни и най-различни климати. На мястото на старото местно и национално самозадоволяване и затвореност се появява всеоткриваща размяна и всеоткриваща зависимост на нациите една от друга. Това важи както за материалното, така и за духовното производство. Духовните произведения на отделните нации стават общо достояние. Националната едностранчивост и ограниченост стават все по-невъзможни и от многото национални и местни литератури се образува една световна литература.

С бързото усъвършенстване на всички средства за производство, с безкрайно улеснените съобщения буржоазията въвлеча в цивилизацията всички нации, включително и най-варварските. Ниските цени на нейните стоки са тежката артилерия, с която тя събаря всички китайски стени, с която принуждава да капитулира и най-упоритата омраза на варварите към чужденците. Тя принуждава всички нации да усвоят буржоазния начин на производство, ако не искат да загинат; тя ги принуждава да въведат у тях си така наречената цивилизация, т.е. да станат буржоа. С една дума, тя си създава свят по свой образ и подобие. Буржоазията подчини селото под господството на града. Тя създаде огромни градове, тя увеличи във висока степен броя на градското население над селското и по този начин изтръгна значителна част от населението от идиотизма на селския живот. Както направи селото зависимо от града, така тя направи варварските и полуварварските страни зависими от цивилизованите, селските народи - зависими от буржоазните народи, Изтока – зависим от Запада.

Буржоазията все повече и повече премахва разпокъсаността на средствата за производство, на собствеността и на населението. Тя агломерира населението, централизира средствата за производство и концентрира собствеността в ръцете на малцина. Необходима последица от това беше и политическата централизация. Независими, свързани почти само със съюзни отношения области с различни интереси, закони, правителства и мита бяха набутани в една нация, с едно правителство, с едно законодателство, с един национален класов интерес, с една митническа граница.

През време на своето едва стогодишно класово господство буржоазията създаде по-масови и по-колосални производителни сили, отколкото всички минали поколения взети заедно. Покоряване на природните сили, машини, прилагане на химията в индустрията и земеделието, параходи, железници, електрически

телеграф, разораване на цели континенти, превръщане на реките в плавателни, огромни, сякаш измъкнати изпод земята човешки маси – кой по-раншен век е могъл да подозира, че в недрата на овеществения труд дремят такива производителни сили!

И тъй, ние видяхме, че средствата за производство и размяна, върху основата на които възникна буржоазията, са създадени във феодалното общество. На някакво стъпало от развитието на тези средства за производство и размяна отношенията, в които феодалното общество е произвеждало и разменяло, феодалната организация на земеделието и манифактурата, с една дума, феодалните отношения на собственост, престанаха да отговарят на развилите се производителни сили. Те спъваха производството, вместо да го подпомагат. Те се превърнаха и в окови за него. Тези окови трябваше да бъдат разбити – и бяха разбити!

На тяхно място се появи свободната конкуренция със съответстващия ѝ обществен и политически строй, с икономическото и политическото господство на буржоазната класа.

Пред нашите очи се извършва подобно движение. С буржоазните отношения на производство и размяна, с буржоазните отношения на собственост съвременното буржоазно общество, което като с магия създаде такива огромни средства за производство и размяна, прилича на оня магьосник, който не може вече да се справи с извиканите чрез неговите заклинания подземни сили. От десетилетия насам историята на индустрията и на търговията е само история на бунта на съвременните производителни сили против съвременните производствени отношения, против отношенията на собственост, които са жизнените условия за буржоазията и за нейното господство. Достатъчно е да споменем търговските кризи, които със своето периодично повтаряне все по-заплашително поставят под въпрос съществуването на цялото буржоазно общество. При търговските кризи редовно се унищожават голяма част не само от произведените продукти, но дори и от вече създадените производителни сили. При кризите избухва обществена епидемия, която на всички по-ранни епохи би се сторила абсурдна – епидемията на свръхпроизводството. Обществото изведнъж се оказва върнато назад в състояние на внезапно настъпило варварство; сякаш глад, всеобща унищожителна война са му отнели всички средства за живот; индустрията, търговията изглеждат унищожени - и защо? Защото обществото притежава твърде много цивилизация, твърде много средства за живот, твърде много индустрия, твърде много търговия. Производителните сили, които се намират в негово разположение, вече не служат за развитието на буржоазните имуществени отношения; напротив, те са станали прекомерно огромни за тия отношения и последните ги спъват; а когато преодолее тази спънка, те разстройват цялото буржоазно общество, поставят под заплаха съществуването на буржоазната собственост. Буржоазните отношения са станали твърде тесни, за да поберат създаденото от тях богатство. – Как буржоазията преодолява кризите? От една страна, като принудително се унищожават маса производителни сили; от друга страна, като се завладяват нови

пазари и по-основно се експлоатират старите пазари. А как? Като подготвя повсеместни и по-съкрушителни кризи и намалява средствата за преодоляване на кризите.

Оръжието, с което буржоазията срази феодализма, сега се насочва против самата буржоазия.

Но буржоазията не само изкова оръжието, което ѝ носи смърт; тя създаде и хората, които ще насочат срещу нея това оръжие – съвременните работници, пролетариите.

Успоредно с развитието на буржоазията, т.е. на капитала, се развива и пролетариатът, класата на съвременните работници, които могат да съществуват само докато намират работа, а намират работа само докато техният труд увеличава капитала. Тези работници, които са принудени да се продават на парче, са стока като всеки друг търговски артикул и затова също са изложени на всички превратности на конкуренцията, на всички колебания на пазара.

Вследствие разширяващото се прилагане на машините и разделението на труда трудът на пролетариите е загубил всякакъв самостоен характер, а с това и всякаква привлекателност за работника. Работникът става прост придатък към машината, от него се искат само най-прости, най-еднообразни, най-лесно усвояващи се похвати. Затова разходите за работника се ограничават почти само със средствата за живот, от които той се нуждае за своята издръжка и за продължението на рода си. Но цената на всяка стока, следователно и на труда^[8] е равна на нейните производствени разходи. Затова колкото повече нараства непривлекателността на труда, толкова повече намалява работната заплата. Нещо повече: колкото повече нараства прилагането на машините и разделението на труда, толкова повече нараства и количеството на труда било чрез увеличаване на работните часове, било чрез увеличаване на искания за дадено време труд, чрез ускоряване хода на машините и т.н.

Съвременната индустрия превърна малката работилница на патриархалния майстор в голяма фабрика на индустриалния капиталист. Натъпканите във фабриката работнически маси са организирани по войнишки. Като редници на индустриалната армия те са поставени под надзора на цяла йерархия на подофицери и офицери. Те са роби не само на буржоазната класа, на буржоазната държава, но и всеки ден, всеки час ги поробват машината, надзирателят и преди всичко самият отделен буржоа фабрикант. Този деспотизъм е толкова по-дребнав, по-омразен и по-ожесточаващ, колкото по-открито прокламира за своя цел печалбата.

Колкото по-малко сръчност и проява на сила иска ръчният труд, т.е. колкото повече се развива съвременната индустрия, толкова повече трудът на жените и децата измества труда на мъжете. Различията по пол и възраст нямат вече никакво обществено значение за работническата класа. Има само работни инструменти, които в зависимост от своята възраст и пол имат различни разходи.

Когато експлоатирането на работника от фабриканта стигне до там, че работникът получи в брой своята работна заплата, тогава върху него се нахвърлят други части на буржоазията – домопритежателят, бакалинът, заложникът кредитор и т.н. Досегашните низши слоеве от средното съсловие: дребните индустриалци, търговци и рентиери, занаятчиите и селяните – всички тези класи изпадат в редовете на пролетариата, отчасти защото малкият им капитал е недостатъчен за едра индустрия и не издържа конкуренцията с по едрите капиталисти, отчасти защото тяхната професионална сръчност се обезценява от новите начини на производство. Така пролетариатът се рекрутира от всички класи на населението. Пролетариатът преминава различни стадии на развитие. Неговата борба започва с неговото съществуване.

В началото се борят отделни работници, след това работниците от една фабрика, след това работниците от цял отрасъл на труда в едно населено място против отделния буржоа, който непосредствено ги експлоатира. Те насочват своите удари не само срещу буржоазните производствени отношения, но и срещу самите средства за производство; те унищожават конкуриращите чуждестранни стоки, разрушават машините, подпалват фабриките, стремят се отново да извоюват загубеното положение на средновековния работник.

На този стадий работниците образуват разпръсната по цялата страна и разединен от конкуренцията маса. Сплотяването на работническите маси не е още последица от тяхното собствено обединяване, а последица от обединяването на буржоазията, която, за да постигне собствените си политически цели, трябва – и за сега още може – да привежда в движение целия пролетариат. На този стадий следователно пролетариите се борят не срещу своите врагове, а срещу враговете на своите врагове – срещу остатъците от абсолютната монархия, против земевладелците, неиндустриалните буржоа, дребните буржоа. Следователно цялото политическо движение се съсредоточава в ръцете на буржоазията; всяка така извоювана победа е победа за буржоазията.

Но с развитието на индустрията пролетариатът не само нараства числено; той се струпва на големи маси, неговата сила расте и той все повече я чувства.

Интересите и положението на пролетариата в живота все повече се изравняват, тъй като машините все повече заличават различията в труда и почти навсякъде смъкват работната заплата до еднакво ниско равнище. Растящата конкуренция между буржоата и произтичащите от нея търговски кризи правят работната заплата на работниците все по-неустойчива; все по-бързо развиващото се, непрекъснато усъвършенстване на машините прави цялото им положение в живота все по-несигурно; сблъскванията на отделния работник и отделния буржоа все повече вземат характер на сблъсквания между две класи. Работниците започват с това, че образуват коалиции⁹ против буржоазията; те се борят съвместно за защита на своята работна заплата. Те основават дори постоянни асоциации, за да си осигурят средства в случай на вълнения. На места борбата преминава в бунтове.

От време на време работниците побеждават, но тези победи са само преходни. Същинският резултат от тяхната борба не е непосредственият успех, а все по-разширяващото се обединение на работниците. За него спомагат нарастващите съобщителни средства, които създава едрата индустрия и които свързват едни с други работниците от различните места. Но само тази връзка е достатъчна, за да се централизират многобройните локални борби, които навред имат еднакъв характер, в национална, в класова борба. А всяка класова борба е политическа борба. И обединението, за което градските жители от средновековието с техните междуселски пътища бяха необходими векове, съвременните пролетарии постигат благодарение на железниците само за няколко години.

Тази организация на пролетариите в класа, а с това и в политическа партия, всяка минута наново се руши от конкуренцията на самите работници. Но тя възниква отново и отново – по-силна, по-здрава, по-могъща. Като използва разединението сред самата буржоазия, тя налага признаването по законодателен път на отделни интереси на работниците. Например законът за десетчасовия работен ден в Англия.

Изобщо сблъсъците в старото общество подпомагат по най-различен начин развитието на пролетариата. Буржоазията се намира в непрекъсната борба: отначало против аристокрацията, по-късно против ония части на самата буржоазия, чиито интереси влизат в противоречие с напредъка на индустрията, и винаги – против буржоазията на всички чужди страни. Във всички тези борби тя е принудена да се обръща към пролетариата, да се ползва от неговата помощ и така да го въвлича в политическото движение. Следователно тя самата предава на пролетариата елементи на своето собствено образование¹⁰[10], т.е. оръжие против самата себе си.

По нататък, както видяхме, напредъкът на индустрията смъква в редовете на пролетариата цели слоеве от господстващата класа или поне поставя под заплаха условията на техния живот. Те също предават на пролетариата маса елементи на образование.

И, най-после, във времена, когато класовата борба се приближава до развързка, разложителният процес сред господстващата класа, в цялото старо общество, добива такъв бурен, такъв остър характер, че една малка част от господстващата класа се отказва от нея и се присъединява към революционната класа, към онази класа, на която принадлежи бъдещето. Затова както по-рано част от аристокрацията премина на страната на буржоазията, така сега част от буржоазията преминава на страната на пролетариата, именно част от буржоата идеолози, които са се издигнали до теоретическото разбиране на цялото историческо движение.

От всички класи, които днес противостоят на буржоазията, само пролетариатът е наистина революционна класа. Останалите класи се разкапват и загиват с развитието на едрата индустрия, а пролетариатът е неин собствен продукт.

Средните съсловия: дребният индустриалец, дребният търговец, занаятчията, селянинът – всички те се борят против буржоазията, за да спасят от гибел своето съществуване като средни съсловия. Те следователно не са революционни, а консервативни. Нещо повече, те са реакционни: те се стремят да върнат назад колелото на историята. А ако са революционни, те са такива дотолкова, доколкото им предстои да преминат в редовете на пролетариата, доколкото защитават не своите сегашни, а своите бъдещи интереси, доколкото изоставят своето собствено гледище, за да застанат на гледището на пролетариата.

Лумпенпролетариатът, този пасивен продукт на загниването на най-низшите слоеве на старото общество, при една пролетарска революция маже на места да бъде въввлечен в движението, но по силата на цялото си положение в живота той е много по-склонен да се продава за реакционни машинации.

Условията на живот на старото общество са вече унищожени в лицето на условията на живот на пролетариата. Пролетариатът няма собственост; неговото отношение към жена и деца няма вече нищо общо с буржоазните семейни отношения; съвременният индустриален труд, съвременното капиталистически иго – еднакво и в Англия, и във Франция, и в Америка, и в Германия – са заличили у него всякакъв национален характер. Законите, моралът, религията са за него само буржоазни предразсъдъци, зад които също се крият буржоазни интереси.

Всички предишни класи, след като завладеели господството, се стремели да осигурят вече придобитото си положение в живота, като подчинят цялото общество на условията на своя начин на присвояване. Пролетариите могат да завладеят обществените производителни сили само като унищожат своя собствен досегашен начин на присвояване, а с това и целия досегашен начин на присвояване.

Пролетариите нямат нищо свое, което да охраняват; те трябва да разрушат всичко, което досега е охранявало и осигурявало частната собственост.

Всички досегашни движения са били движения на малцинства или в интерес на малцинства. Пролетарското движение е самостоятелно движение на огромното мнозинство в интерес на огромното мнозинство. Пролетариатът, низшият слой на съвременното общество, не може да се вдигне, не може да се изправи, без да бъде хвърлена във въздуха цялата надстройка от слоеве, които образуват официалното общество.

Макар и не по съдържание, по форма борбата на пролетариата против буржоазията е на първо време национална борба. Пролетариатът на всяка страна трябва, естествено, най-напред да се справи със своята собствена буржоазия. Като очертахме най-общите фази в развитието на пролетариата, ние проследихме повече или по-малко прикритата гражданска война в съществуващото общество до точката, когато тя избухва в открита революция и с насилствено събаряне на буржоазията пролетариатът установява своето господство.

Всички досегашни общества са почивали, както видяхме, на антагонизма между потискащи и потиснати класи. Но за да може една класа да бъде потискана, трябва да ѝ бъдат осигурени условия, при които тя да може да влачи поне своето робско съществуване. При крепостничеството крепостният селянин се добра до

положението на член на комуната, както дребният буржоа под игото на феодалния абсолютизъм се добра до положението на буржоа.

Съвременният работник, напротив, не се издига с напредъка на индустрията, а пада все по-ниско под условията на съществуване на своята собствена класа. Работникът става паупер и пауперизмът расте още по-бързо от населението и богатството. Това ясно показва, че буржоазията е неспособна и занаяпред да остане господстваща класа на обществото и да налага на цялото общество условията за живот на своята класа като регулиращ закон. Тя е неспособна да господства, защото е неспособна да осигури на своя роб дори робско съществуване и защото е принудена да го остави да изпадне до такова положение, при което тя трябва да го храни, вместо той нея да храни. Обществото не може вече да живее под нейната власт, т.е. нейният живот е вече несъвместим с обществото.

Основното условие за съществуването и господството на буржоазната класа е натрупването на богатството в ръцете на частни лица, образуването и увеличаването на капитала; а условието за съществуването на капитала е наемният труд. Наемният труд почива изключително върху конкуренцията между работниците. Напредъкът на индустрията, чийто неволен и безсилен да му се противопостави носител е буржоазията, заменя изолирането на работниците през конкуренцията с тяхното революционно обединяване чрез асоциацията. Така с развитието на едрата индустрия изпод краката на буржоазията се изтръгва самата основа, върху която тя произвежда и присвоява продуктите. Тя произвежда преди всичко своите собствени гробокопачи. Нейната гибел и победата на пролетариата са еднакво неизбежни.

II. Пролетарии и Комунисти

Какви са отношенията между комунистите и пролетариите изобщо?

Комунистите не са особена партия, противостояща на другите работнически партии.

Те нямат интереси, отделни от интересите на целия пролетариат.

Те не установяват никакви особени¹¹[11] принципи, по които биха искали да оформят пролетарското движение.

Комунистите се отличават от другите пролетарски партии само по това, че, от една страна, в борбата на пролетариите от различните нации те изтъкват и отстояват общите, независещи от националността интереси на целокупния пролетариат; от друга страна, по това, че на различните степени на развитие, през които преминава борбата между пролетариата и буржоазията, те винаги застъпват интересите на цялото движение.

Следователно в практическо отношение комунистите са най-решителната, винаги тласкаща напред¹²[12] част на работническите партии във всички страни; в

теоретическо отношение те имат пред останалата маса на пролетариата това предимство, че разбират условията, хода и общите резултати на пролетарското движение.

Най-близката цел на комунистите е същата, каквато е на всички останали пролетарски партии: оформяне на пролетариата в класа, събаряне господството на буржоазията, завладяване на политическата власт от пролетариата.

Теоретичните положения на комунистите съвсем не почиват върху идеи, върху принципи, измислени или съчинени от един или от друг световен реформатор. Те са само общ израз на действителните (обективните) отношения на водеща се класова борба, на извършващо се пред нашите очи историческо движение.

Премахването на стари отношения на собственост не е нещо присъщо изключително на комунизма.

Всички отношения на собственост са претърпявали постоянна историческа смяна, постоянно историческо изменение.

Например Френската революция премахна феодалната собственост, като я замени с буржоазната, феодалната премахна робовладелската и т.н.

Отличителна черта на комунизма е не премахването на собствеността изобщо, а премахването на буржоазната собственост.

Но съвременната буржоазна частна собственост е последният и най-пълен израз на производството и присвояването на продуктите, които почиват върху класови антагонизми, върху експлоатацията на едни хора от други¹³[13].

В този смисъл комунистите могат да резюмират своята теория в един израз: премахване на частната собственост.

Нас, комунистите, ни упрекуват, че сме искали да премахнем лично придобитата, изработената със свой труд собственост, собствеността, която била основата на всяка лична свобода, дейност и самостоятелност.

Изработена, придобита, припечелена със свой труд собственост! За дребнобуржоазната, дребноселската собственост ли говорите, която предхождаше буржоазната собственост? Нея няма нужда да я премахваме – развитието на индустрията я премахна и всекидневно я премахва.

Или говорите за съвременната буржоазна частна собственост?

Но нима наемният труд, трудът на пролетария, му създава собственост? Ни най-малко. Той създава капитал, т.е. собствеността, която експлоатира наемния труд, която може да се увеличава само при условие, че поражда нов наеман труд, за да го експлоатира отново. Собствеността в съвременния си вид се движи в противоположността между капитал и наеман труд. Да разгледаме двете страни на тая противоположност.

Да бъдеш капиталист – това значи да заемаш не само чисто лично, но и обществено положение в производството. Капиталът е съвместен продукт и може да бъде приведен в действие само от общата дейност на много членове на обществото, а в последна сметка – само от общата дейност на всички членове на

обществото.

Тъй че капиталът не е лична, а обществена сила.

Следователно, ако капиталът бъде превърнат в съвместна, принадлежаща на всички членове на обществото собственост, това не е превръщане на лична собственост в обществена. Изменя се само общественият характер на собствеността. Тя загубва своя класов характер.

Преминаваме към наемния труд.

Средната цена на наемния труд е минимумът на работната заплата, т.е. сумата от ония средства за живот, които са необходими за поддържане живота на работника като работник. Следователно онова, което наемният работник присвоява в резултат на своята дейност, стига само за възпроизвеждане на неговия живот. Ние в никакъв случай не искаме да премахнем това лично присвояване на продуктите на труда, служещи непосредствено за възпроизвеждане на живота - присвояване, което не оставя никакъв чист доход, който би могъл да даде власт над чужд труд. Ние искаме да премахнем само мизерния характер на това присвояване, при което работникът живее само за да увеличава капитала, живее само доколкото интересите на господстващата класа изискват това.

В буржоазното общество живеят труд е само средство за увеличаване на натрупания труд. В комунистическото общество натрупаният труд е само средство за разширяване, за обогатяване, за повишаване на жизненото равнище на работниците.

Тъй че в буржоазното общество миналото господства над настоящето, а в комунистическото общество – настоящето над миналото. В буржоазното общество капиталът има самостоятелност и индивидуалност, докато трудещият се индивид е лишен от самостоятелност и е обезличен.

И премахването на тези отношения буржоазията нарича унищожение на личността и свободата! Тя е права. Наистина, касае се за премахване на буржоазната личност, на буржоазната самостоятелност, на буржоазната свобода.

В рамките на днешните буржоазни производствени отношения под свобода разбират свобода на търговията, свобода на покупката и продажбата.

Но отпадне ли търгашеството – отпада и свободното търгашество. Приказките за свободно търгашество, както и всички други надути речи на буржоата и идеолозите им за свобода имат изобщо смисъл само относно несвободното търгашество, относно потиснатия градски жител от средновековието, но не и относно комунистическото премахване на търгашеството, на буржоазните производствени отношения и на самата буржоазия.

Вие се ужасявате, че ние искаме да премахнем частната собственост. Но във вашето сегашно общество частната собственост е премахната за девет десети от неговите членове; тя съществува само защото не съществува за девет десети. Вие ни упрекувате следователно, че искаме да премахнем една собственост, която предполага като необходимо условие липсата на собственост у огромното мнозинство на обществото.

С една дума, вие ни упрекувате, че искаме да премахнем вашата собственост. Да,

ние наистина искаме това.

От момента, когато трудът не ще може да бъде превръщан в капитал, в пари, в поземлена рента, накратко – в обществена сила, която може да бъде монополизирана, т.е. от момента, когато личната собственост вече не ще може да се превръща в буржоазна собственост – от този момент, заявявате вие, личността е унищожена.

Следователно признавате, че под личност вие не признавате нищо друго освен буржоата, буржоазния собственик. А тази личност наистина трябва да бъде унищожена.

Комунизмът не отнема на никого възможността да присвоява обществени продукти, той отнема само възможността чрез това присвояване да заробва чужд труд.

Възразяват, че с премахването на частната собственост щяла да престане всякаква дейност и да настъпи всеобща леност.

Ако е така, буржоазното общество би трябвало отдавна да е загинало от леност: защото в него онзи, който се труди, нищо не придобива – а онзи, който придобива, не се труди. Всички опасения се свеждат до тафтологията, че щом няма вече капитал, няма да има вече наемен труд.

Всички възражения против комунистическия начин на присвояване и производство на материалните продукти се разпростират също и върху присвояването и производството на духовните продукти. Както премахването на класовата собственост е за буржоата премахване на самото производство, така и премахването на класовото образование е за него тъждествено на премахването на образованието изобщо.

Образованието, за чиято загуба той се вайка, е за грамадното мнозинство превръщане на човека в машина.

Но не спорете с нас, като преценявате премахването на буржоазната собственост от гледище на вашите представи за свобода, образование, право и т.н. Самите ваши идеи са продукт на буржоазните отношения на производство и собственост, също както и вашето право е само издигната в закон воля на вашата класа – воля, чието съдържание се определя от материалните условия на живот на вашата класа.

Вашата пристрастна представа, при която превръщате вашите производствени и собственически отношения от исторически, преходящи в процеса на производството отношения във вечни закони на природата и разума, вие споделяте с всички загинали, господствали някога класи. Това, което добре знаете за античната, за феодалната собственост, вие вече не смееете да го разберете, когато се касае за буржоазната (вашата) собственост.

Премахване на семейството! Дори и най-радикалните се възмуцават от това гнусно намерение на комунистите.

Върху какво почива сегашното, буржоазното семейство? Върху капитала, върху частното присвояване. Напълно развито то съществува само за буржоазията; но то намира своето допълнение в принудителното безбрачие на пролетариите и в

публичната проституция.

Буржоазното семейство, разбира се, ще отпадне с отпадането на това негово допълнение, а двете заедно ще изчезнат с изчезването на капитала.

Или вие ни упрекувате, че ние искаме да премахнем експлоатацията на деца от техните родители? Ние признаваме това престъпление.

Но вие казвате, че като заменяме домашното възпитание с обществено, ние премахваме най-скъпите за човека отношения.

А няма и вашето възпитание не се определя от обществото? Нима то не се определя от обществените отношения, в които вие възпитавате, от пряка или косвена намеса на обществото посредством училището и т.н.? Комунистите не измислят въздействието на обществото върху възпитанието; те само изменят характера на възпитанието, изтръгват го от влиянието на господстващата класа.

Буржоазните фрази за семейство и възпитание, за нежни отношения между родители и деца вдъхват толкова повече отвращение, колкото повече се разкъсват всички семейни връзки сред пролетариата вследствие на едрата индустрия, колкото повече децата се превръщат в чисто и просто търговски артикули и работни инструменти.

Но вие, комунистите искате да въведете общност на жените – крещи ни в хор цялата буржоазия.

Буржоата гледа на своята жена само като на оръдие за производство. Той чува, че оръдията на труда трябва да се използват общо, и, разбира се, мисли, че и частта на жените ще бъде такава.

Той и не подозира, че се касае именно за премахване положението на жената като просто оръдие за производство.

Впрочем няма нищо по-смешно от високоморалния ужас на нашите буржоа от мнимата официална общност на жените на комунистите. Комунистите няма защо да въвеждат общност на жените, тя почти винаги е съществувала.

Нашите буржоа, като не се задоволяват с това, че имат на разположение жените и дъщерите на своите работници – за официална проституция и да не говорим, – намират най-голямо удоволствие в това, взаимно да съблазняват съпругите си.

Буржоазният брак е в същност общност на съпругите. Комунистите биха могли да бъдат упрекнати най-много в това, че вместо лицемерно прикритата общност на жените искали да въведат официална, открита общност на жените. Впрочем от само себе си се разбира, че с премахването на сегашните производствени отношения ще изчезне и произтичащата от тях общност на жените, т.е.

официалната и неофициалната проституция.

По-нататък, упрекуват комунистите, че искали да премахнат отечеството, националността.

Работниците нямат отечество. Не може да им се отнеме това, което нямат. Тъй като пролетариатът трябва най-напред да завоюва политическото господство, да се издигна до положението на национална класа¹⁴[14], да се конструира като

нация, той самият вече е национален, макар и съвсем не в буржоазния смисъл. Националната обособеност и противоположностите между народите все повече изчезват с развитието на буржоазията, със свободата на търговията, със световния пазар, с уеднаквяването на индустриалното производство и съответстващите на него условия на живот.

Господството на пролетариата още повече ще ускори тяхното изчезване.

Обединените действия, поне на цивилизованите страни, е едно от първите условия за неговото освобождение.

Съответно с премахването на експлоатацията на един индивид над друг ще се премахне и експлоатацията на една нация от друга.

Заедно с антагонизма между класите в нацията ще отпаднат и враждебните отношения между нациите.

Обвиненията срещу комунизма, отправяни от религиозни, философски и изобщо от идеологични гледища, не заслужават подробно разглеждане.

Нужно ли е дълбоко вникване, за да се разбере, че заедно с условията на живот на хората, заедно с техните обществени отношения, с тяхното обществено битие се изменят и техните представи, възгледи и понятия – с една дума, тяхното съзнание? Какво друго доказва историята на идеите, освен че духовното производство се преобразява заедно с материалното? Господстващи идеи на дадено време винаги са били само идеите на господстващата класа.

Говори се за идеи, които революционизират цялото общество; с това само се изразява фактът, че в недра на старото общество са се образували елементи на новото общество, че заедно с разпадането на старите условия на живот се разпадат и старите идеи.

Когато древният свят вървеше към залез, старите религии бяха победени от християнската религия. Когато в XVIII в. идеите на Просвещението побеждаваха християнските идеи, феодалното общество водеше борбата си на живот и смърт с революционната тогава буржоазия. Идеите за свобода на съвестта и религията изразяваха само господството на свободната конкуренция в областта на знанието. „Но“ ще ни кажат „наистина религиозните, моралните, философските, политическите, правните и т.н. идеи са се видоизменяли в хода на историческото развитие. Обаче религията, моралът, философията, политиката, правото винаги са се запазвали при това непрекъснато изменение.

При това съществуват вечни истини като свобода, справедливост и т.н., които са общи за всички обществени строеве. А комунизмът премахва тези вечни истини, премахва религията, морала, вместо да ги преобрази; следователно той противоречи на целия досегашен ход на историческото развитие.“

До какво се свежда това обвинение? Историята на всички досегашни общества се е движела в класови противоречия, които в разните епохи са вземали различни форми.

Но каквато и форма да са вземали те, експлоатацията на една част от обществото от друга е общ факт за всички минали векове. Затова нищо чудно, че общественото съзнание на всички векове въпреки цялото разнообразие се движи в

определени общи форми, във форми на съзнанието, които напълно изчезват само с изчезването на класовия антагонизъм.

Комунистическата революция е най-радикалното скъсване с наследените от миналото отношения на собственост; нищо чудно, че в процеса на своето развитие тя най-радикално скъсва с идеите, наследени от миналото.

Но да оставим възраженията на буржоазията против комунизма.

По-горе вече видяхме, че първата крачка в работническата революция е издигането на пролетариата до господстваща класа, извоюването на демокрацията.

Пролетариатът ще използва своето политическо господство, за да изтръгне постепенно от буржоазията целия капитал, да централизира всички средства за производство в ръцете на държавата, т.е. на организирания като господстваща класа пролетариат, и колкото може по-бързо да увеличи масата на производителните сили.

Разбира се, това може да стане на първо време само с деспотична намеса в правото на собственост и в буржоазните т.е. чрез мерки, които икономически изглеждат недостатъчни и несъстоятелни, но които в хода на движението надрастват самите себе си¹⁵[15] и са неизбежни като средство за преврат в целия начин на производство.

Тези мерки, разбира се, ще бъдат различни в различните страни.

Все пак в най-напредналите страни ще могат да бъдат приложени почти навсякъде следните мерки:

1. Експроприация на поземлената собственост и използване на поземлената рента за покриване на държавните разходи.
 2. Висок прогресивен данък.
 3. Премахване правото на наследство.
 4. Конфискация на имуществото на всички емигранти и бунтовници.
 5. Централизация на кредита в ръцете на държавата чрез една национална банка с държавен капитал.
 6. Централизация на целия транспорт в ръцете на държавата.
 7. Увеличаване броя на държавните фабрики, средствата за производство, разораване на целините и подобряване на земите по общ план.
 8. Еднаква задължителност на труда за всички, създаване на индустриални армии, особено в земеделието.
 9. Съединяване на земеделието с индустрията, съдействие за постепенно премахване на различието между града и селото¹⁶[16].
 10. Обществено и безплатно възпитание на всички деца. Премахване на фабричния труд на децата в сегашната му форма. Свързване на възпитанието с материалното производство и т.н.
-

Когато в хода на развитието изчезнат класовите различия и цялото производство бъде централизирано в ръцете на асоциираните индивиди, тогава публичната власт ще загуби политическия си характер. Политическата власт в същинския смисъл е организираната сила на една класа за потискане на друга. Когато пролетариатът в борбата против буржоазията по необходимост се обедини в класа, когато в резултат на революцията се превърне в господстваща класа и като господстваща класа насилствено премахне старите производствени отношения, той заедно с тези производствени отношения премахва условията за съществуване на класовия антагонизъм, премахва класите изобщо, а с това и своето собствено господство като класа.

На мястото на старото буржоазно общество с неговите класи и класови антагонизми се появява една асоциация, в която свободното развитие на всеки един е условие за свободното развитие на всички.

III. Социалистическа и Комунистическа литература

1. РЕАКЦИОННИЯТ СОЦИАЛИЗЪМ

а) Феодалният социализъм

Френската и английската аристокрация по своето историческо положение беше призвана да пише памфлети против съвременното буржоазно общество. Във френската Юлска Революция от 1830 г. и в английското движение за парламентарна реформа тя още веднъж беше бита от омразния парвеню. За сериозна политическа борба не можеше вече да става дума. Оставаше ѝ само литературната борба. Но в областта на литературата старите фрази от времето на Реставрацията¹⁷[17] бяха станали невъзможни. За да възбуди симпатии, аристокрацията трябваше да даде вид, че не държи на своите собствени интереси и че формулира своя обвинителен акт против буржоазията само в интерес на експлоатираната работническа класа. Така тя си подготвяше удовлетворението да смее да съчинява пасквили за своя нов властелин и му нашепва на ухото повече или по-малко зловещи пророчества.

Така възникна феодалният социализъм – полупогребална песен и полупасквил, полуотглас от миналото и полузаплаха за бъдещето, който понякога улучва буржоазията в самото ѝ сърце с горчива, остроумна, язвителна присъда, но винаги прави комично впечатление с пълната си неспособност да разбере хода на съвременната история.

Аристокрацията размахваше като знаме пролетарската просяшка торба, за да поведе народа подир себе си. Но винаги, когато той тръгнеше след нея, съглеждаше на задника ѝ старите феодални гербове и се разбягваше с гръмък и непочтителен смях.

Тази комедия разиграха част от френските легитимисти и „Млада Англия“¹⁸[18].

Когато феодалите доказват, че техният начин на експлоатация се различавал от буржоазната експлоатация, те забравят само, че са експлоатирани при съвсем други, сега вече отживели времето си обстоятелства и условия. Когато изтъкват, че при тяхното господство не е съществувал съвременният пролетариат, те забравят само, че именно съвременната буржоазия е необходима издънка на техния обществен строй.

Впрочем те толкова малко крият реакционния характер на своята критика, че главното им обвинение против буржоазията се състои в това, че при нейното господство се развивала една класа, която ще вдигне във въздуха целия стар обществен строй.

Те много повече упрекуват буржоазията, че създава революционен пролетариат, отколкото че изобщо създава пролетариат.

Те много повече упрекуват буржоазията, че създава революционен пролетариат, отколкото че изобщо създава пролетариат.

Затова в политическата практика те участват във всички насилствени мерки против работническата класа, а в обикновения живот, въпреки всичките си надути фрази, не изпускат случая да събират златните ябълки¹⁹[19] и да разменят вярност, любов и чест срещу печалба от търговия с овча вълна, захарно цвекло и ракия²⁰[20].

Както попът винаги е вървял ръка за ръка с феодала, така попският социализъм върви с феодалния.

Няма нищо по-лесно от това, да се придаде на християнския аскетизъм социалистическа окраска. Нима християнството не ратуваше също против частната собственост, против брака, против държавата? Нима то не проповядваше вместо тях благотворителност и просия, безбрачие и умъртвяване на плътта, отшелнически живот и църква? Християнският социализъм е само светената вода, с която попът ръси озлоблението на аристокрацията.

б) Дребнобуржоазният социализъм

Феодалната аристокрация не е единствената съборена от буржоазията класа, условията на живота на която в съвременното буржоазно общество закърнях и отмират. Средновековното съсловие на гражданите и съсловието на дребните селяни бяха предшествениците на съвременната буржоазия. В по-слабо развитите в индустриално и търговско отношение страни тази класа все още вегетира наред с възхождащата буржоазия.

В ония страни, в които се е развила съвременната цивилизация, се е образувала – и като допълнителна част на буржоазното общество постоянна отново се образува – нова дребна буржоазия, която се люшка между пролетариата и буржоазията. Но

конкуренцията непрекъснато запраща нейните членове в редовете на пролетариата и с развитието на едрата индустрия те виждат как се приближава времето, когато съвсем ще изчезнат като самостоятелна част на съвременното общество и ще бъдат заместени в търговията, в манифактурата и в земеделието с надзиратели и служещи.

В страни като Франция, където селяните са много повече от половината от населението, беше естествено писатели, които се обявяваха за пролетариата и против буржоазията, да си служат в критиката си на буржоазния строй с дребнобуржоазна и дребноселска мярка и да вземат страната на работниците от дребнобуржоазно гледище. Така възникна дребнобуржоазният социализъм. Сисмонди стои начело на този вид литература не само във Франция, но и в Англия. Този социализъм извънредно остроумно разчепкваше противоречията в съвременните производствени отношения. Той смъкна лицемерните труфила на икономистите. Той неопровержимо доказва разрушителното въздействие на машинното производство и на разделението на труда, концентрацията на капиталите и на земевладението, свръхпроизводството, кризите, неизбежната гибел на дребните буржоа и селяни, мизерията на пролетариата, анархията в производството, крещящата несъразмерност в разпределението на богатството, унищожителната индустриална война между отделните нации, разложението на старите нрави, на старите семейни отношения и на старите националности. Но по своето „положително“ съдържание този „социализъм“ се стреми или да възстанови старите средства за производство и размяна, а с тях и старите отношения на собственост и старото общество, или насилствено отново да затвори съвременните средства за производство и размяна в рамките на старите отношения на собственост, които тези средства вече са разрушили и трябваше да разрушат. В двата случая той е едновременно и реакционен, и утопичен. Цехова организация на манифактурата и патриархално селско стопанство – това е неговата последна дума.

В по-нататъшното си развитие това течение изби в малодушно хленчене²¹[21].

в) Немският, или „истинският“ социализъм

Френската социалистическа и комунистическа литература, която възникна под гнета на една господстваща буржоазия и е литературен израз на борбата против това господство, беше пренесена в Германия по времето, когато буржоазията там току започваше своята борба против феодалния абсолютизъм. Немски философи, полуфилософи и „естети“ се нахвърлиха жадно върху тая литература и забравиха само това, че при пренасянето на тия съчинения от Франция едновременно с тях в Германия не бяха пренесени и френските условия на живот. При немските условия френската литература загуби всяко непосредствено практическо значение и придоби чисто литературен облик. Тя неизбежно трябваше да се появи като безцелни размишления върху

осъществяването на човешката същност. Така например за немските философи от XVIII в. исканията на първата френска революция имаха смисъл само като искания на „практическия разум“ изобщо, а изявяванията на волята на революционната френска буржоазия означаваха за тях законите на чистата воля, на волята, каквато тя трябва да бъде, на истински човешката воля.

Цялата работа на немските литератори се състоеше изключително в това, да съгласуват новите френски идеи със своята стара философска съвест или, по-точно, да усвоят френските идеи от своята си философска гледна точка.

Това усвояване стана по същия начин, по който човек изобщо усвоява чужд език – чрез превода.

Известно е, че на манускрипти, съдържащи класически съчинения на езическата древност, калугерите са писали над текста глупави житиета на католически светци. Немските литератори постъпиха с нечестивата френска литература тъкмо наопаки. Те пишеха своите философски безсмислици под френския оригинал. Например под френската критика на паричните отношения те написаха „отчуждаване на човешката същност“, под френската критика на буржоазната държава – „премахване на господството на абстрактно Всеобщото“, и т.н.

Вмъкването на тези философски изрази под френските изложения те кръстиха „философия на делото“, „истински социализъм“, „немска наука за социализъм“, „философско обосноваване на социализма“ и т.н.

Така френската социалистическо-комунистическа литература беше буквално кастрирана. И тъй като в ръцете на германеца тя престана да изразява борбата на една класа против друга, германецът беше убеден, че е преодолял „френската едностранчивост“ и че отстоява вместо истинските потребности – потребността от истината и вместо интересите на пролетариата – интересите на човешката същност, на човека изобщо, на човека, който не принадлежи към никоя класа и изобщо действа не в действителността, а в мъглявите небеса на философската фантазия.

Този немски социализъм, който смяташе своите безпомощни школки упражнения за тъй сериозни и важни и ги разтръбяваше така кресливо, постепенно загуби своята педантична невинност.

Борбата на немската, особено на пруската буржоазия против феодалите и абсолютната монархия – с една дума, либералното движение – ставаше все по-сериозна.

Така на „истинския“ социализъм се представи желаният случай да противопостави на политическото движение социалистическите искания, да анатемоса по стара традиция либерализма, представителната държава, буржоазната конкуренция, буржоазната свобода на печата, буржоазното право, буржоазната свобода и равенство и да проповядва на народните маси, че от това буржоазно движение те нищо няма да спечелят, а, напротив, ще загубят всичко. Немският социализъм своевременно забравяше, че френската критика, чието жалко ехо беше той, предполагаше съвременното буржоазно общество със съответстващите му материални условия на живот и съответната политическа конституция – все

предпоставки, за чието извоюване в Германия тепърва ставаше дума. Той служеше на немските абсолютистки правителства с тяхната свита от попове, школки наставници, поселячени юнкери и бюрократи като желано градинско плашило против застрашително надигащата се буржоазия. Той беше сладникаво допълнение към горчивите камшични удари и куршуми, с които тези правителства усмиряваха въстанията на немските работници. Ако „истинският“ социализъм стана по такъв начин оръжие в ръцете на правителствата против немската буржоазия, той и непосредствено отстояваше и реакционни интереси – интересите на немските градски жители. В Германия действителната обществена основа на съществуващия строй е наследена от XVI в. и оттогава постоянно отново появяваща се в една или друга форма дребна буржоазия.

Нейното запазване е равносилно на запазването на съществуващия в Германия строй. Тя се бои от индустриалното и политическото господство на буржоазията, защото вижда в него своята сигурна гибел – от една страна, поради концентрацията на капитала, от друга – поради растежа на революционния пролетариат. Струваше й се, че „истинският“ социализъм убива с един куршум два заека. И той се разпространи като епидемия.

Одеянията, изтъкани от умозрителна паяжина, извезани с цветя от красиви фрази, пропити със сълзите на сладникаво умиление – тези натруфени одеяния, в които немските социалисти загръщаха няколкото си мършави "вечни истини", само увеличаваха пласмента на тяхната стока сред тая публика.

От своя страна немският социализъм все повече разбираше своето призвание – да бъде високопарният представител на този слой градски жители.

Той провъзгласи немската нация за образцова нация и немския еснафин за образцов човек. На всяка негова низост той придаваше съкровен, възвишен, социалистически смисъл, който я превръщаше в нещо съвсем противоположно. Последователен докрай, той открито се опълчваше против „грубо-разрушителното“ направление на комунизма и възвести, че в своето величествено безпристрастие стои над всяка класова борба. С много малко изключения всичко, което циркулира в Германия като УЖ социалистически и комунистически съчинения, спада към тая мръсна, развращаваща литература.^{22[22]}

2. КОНСЕРВАТИВНИЯТ ИЛИ БУРЖОАЗНИЯТ СОЦИАЛИЗЪМ

Една част от буржоазията желае да излекува буржоазните недъзи, за да осигури съществуването на буржоазното общество.

Тук спадат икономисти, филантропи, хуманисти, поборници за подобряване положението на трудещите се класи, организатори на благотворителността, членове за закрила на животните, основатели на въздържателни дружества - всевъзможни реформатори на дребно. Този буржоазен социализъм е разработен дори в цели системи.

Като пример ще посочим „Философия на нищетата“ от Прудон.

Буржоата социалисти искат да запазят условията на живот в съвременното общество, но без борбите и опасностите, които неизбежно произтичат от тях. Те искат да запазят съществуващото, но без онези елементи, които го революционизират и разлагат. Те искат да има буржоазия без пролетариат. Буржоазията си представя света, в който тя господства, естествено като най-добрия свят. Буржоазният социализъм разработва тая утешителна представа в повече или по-малко цялостна система. Като призовава пролетариата да осъществи неговата система и да влезе в новия Ерусалим, той всъщност само иска пролетариатът да си остане в сегашното общество, но да се откаже от своята враждебна представа за това общество.

Друга по-малко системна, но по-практическа форма на този социализъм се стремеше да накара работническата класа да се отвори от всяко революционно движение, като доказваше, че за нея може да бъде полезно не едно или друго политическо преобразование, а само измененията на материалните условия на живот, на икономическите отношения. Но под изменение на материалните условия на живот този социализъм съвсем не разбира премахване на буржоазните производствени отношения, което е възможно само по революционен път, а административни подобрения, които се извършват върху почвата на тези същите производствени отношения, следователно нищо не изменят в отношенията между капитал и наеман труд, а в най-добрия случай само намаляват за буржоазията разходите по нейното господство и опростяват нейното държавно стопанство. До най-подобаващия му израз буржоазният социализъм стига едва когато се превръща в чисто ораторска фраза.

Свободна търговия! – в интерес на работническата класа; покровителствени мита! – в интерес на работническата класа; затвори с килии! – в интерес на работническата класа: това е последната, единствената сериозно казана дума на буржоазния социализъм.

Социализмът на буржоазията се състои именно в твърдението, че буржоата са буржоа – в интерес на работническата класа.

3. КРИТИЧНО-УТОПИЧНИЯТ СОЦИАЛИЗЪМ И КОМУНИЗЪМ

Ние не говорим тук за литературата, която във всички велики революции на новото време е изразявала исканията на пролетариата (съчиненията на Бабьоф и др.) Първите опити на пролетариата непосредствено да осъществи собствените си класови интереси по време на всеобщо възбуждение, през периода на събарянето на феодалното общество, неизбежно се провалиха поради неразвитостта на самия пролетариат, а също и поради липсата на материални условия за неговото освобождение, тъй като тези условия са продукт едва на буржоазната епоха. Революционната литература, която съпровождаше тия първи движения на пролетариата, по своето съдържание е неизбежно реакционна. Тя проповядва всеобщ аскетизъм и груба уравниловка.

В същинския смисъл на думата социалистически и комунистически системи, системите на Сен Симон, Фурие, Оуен и т.н., се появяват през първия, неразвита период на борбата между пролетариата и буржоазията, които ние изложихме по-горе. (Вж. „Буржоазия и пролетариат“.)

Наистина изобретателите на тия системи виждат антагонизма между класите, както и действието на разрушителните елементи в самото господстващо общество. Но те не виждат на страната на пролетариата никаква историческа самодейност, никакво присъщо на него политическо движение.

Тъй като развитието на класовия антагонизъм върви в крак с развитието на индустрията, те също така не могат още да намерят материалните условия за освобождение на пролетариата и търсят такава социална наука, такива социални закони, които да създадат такива условия.

Обществената дейност трябва да бъде заместена от тяхната лична изобретателска дейност, историческите условия за освобождението – от фантастични условия, постепенното организиране на пролетариата в класа – от специално измислена организация на обществото. Бъдещата история на света се свежда за тях до пропагандата и практическото осъществяване на техните планове за обществото. Наистина те съзнават, че в своите планове те отстояват главно интересите на работническата класа като най-страдащата класа. За тях пролетариатът съществува именно само като най-страдаща класа.

Но вследствие както на неразвитата форма на класовата борба, така и на тяхното собствено положение в живота те смятат, че стоят високо над този класов антагонизъм. Те искат да подобрят положението на всички членове на обществото, дори и на най-добре поставените. Затова те непрекъснато апелират към цялото общество без разлика, че дори предимно към господстващата класа. Достатъчно било да се разбере тяхната система, за да бъде тя призната като възможно най-добрия план за възможно най-доброто общество.

Затова те отхвърлят всяко политическо и особено всяко революционно действие; искат да постигнат своята цел по мирен път и се опитват да прокарат пътя за новото обществено евангелие с дребни и, разбира се, несполучливи експерименти, със силата на примера.

Това фантастично описание на бъдещото общество възниква по време, когато пролетариатът е още крайно неразвит и следователно той самият си представя собственото си положение все още фантастично, то възниква от неговия пръв, изпълнен с предчувствия порив към общо преустройство на обществото.

Но тези социалистически и комунистически съчинения съдържат и критически елементи. Те нападат всички основи на съществуващото общество. Затова те дадоха извънредно ценен капитал за просвещаването на работниците. Техните позитивни принципни положения за бъдещото общество, например премахване на противоположността между града и селото²³[23], премахване на семейството, на частното присвояване, на наемния труд, провъзгласяване на обществена

хармония, превръщане на държавата в просто управление на производството – всички тия принципни положения изразяват само необходимостта от премахване на класовия антагонизъм, който едва е започнал да се развива и им е бил известен само в неговата първична, безформена неопределеност. Затова самите тия принципи все още имат чисто утопичен характер.

Значението на критично-утопичния социализъм и комунизъм е обратно пропорционално на историческото развитие. Колкото повече класовата борба се развива и взема все по-определена форма, толкова повече това фантастично издигане над нея, това фантастично отрицателно отношение към нея загубва всяка практическа стойност, всяко теоретично оправдание. Затова макар и създателите на тези системи в много отношения да бяха революционни, техните ученици винаги образуват реакционни секти.

Те здраво се придържат към старите възгледи на своите учители въпреки по-нататъшното историческо развитие на пролетариата. Затова те последователно се мъчат отново да притъпят класовата борба и да примирят антагонизмите. Те все още мечтаят за експериментално осъществяване на своите обществени утопии, за учредяване на отделни фаланстери, за основаване на Home-colonies, за създаване на малка Икария²⁴[24] – издание на Новия Ерусалим в джобен формат – и за построяването на всички тия въздушни замъци те са принудени да апелират към филантропията на буржоазните сърца и кесии. Те просто се смъкват в категорията на описаните по-горе реакционни или консервативни социалисти и се отличават от тях само със своя по-систематичен педантизъм и с фанатичната си вяра в чудодейната сила на своята социална наука.

Ето защо те ожесточено се опълчват срещу всяко политическо движение на работниците, което можало да възникне само от сляпото неверие в новото евангелие.

Оуенистите в Англия и Фуриеристите във Франция се обявяват в първата страна против чартистите, във втората – против реформистите²⁵[25].

IV. Позицията на комунистите към различните опозиционни партии

След казаното в раздел II съвсем ясно е отношението на комунистите към вече създадените работнически партии, т.е. тяхното отношение към чартистите в Англия и привържениците на аграрна реформа в Северна Америка.

Комунистите се борят за постигане непосредствените цели и интереси на работническата класа, но в сегашното движение те отстояват същевременно и бъдещето на движението. Във Франция те се присъединяват към Социалистическо-демократическата партия²⁶[26] против консервативната и

радикалната буржоазия, без да се отказват от правото си да се отнасят критически към фразите и илюзиите, произтичащи от революционната традиция.

В Швейцария те подкрепят радикалите, без да изпускат предвид, че тази партия се състои от противоречиви елементи, отчасти от демократически социалисти във френски смисъл, отчасти от радикални буржоа.

Сред поляците комунистите поддържат онази партия, която поставя аграрната революция като условие за националното освобождение – същата партия, която предизвика Краковското въстание от 1846 г.

В Германия, доколкото буржоазията се проявява революционно, комунистическата партия се бори заедно с нея против абсолютната монархия, феодалната поземлена собственост и реакционната дребна буржоазия.

Но Комунистическата партия нито за миг не престава да изработва у работниците колкото се може по-ясно съзнание за враждебната противоположност между буржоазията и пролетариата, за да могат немските работници веднага да използват като оръжие срещу буржоазията обществените и политическите условия, които буржоазията неизбежно трябваше да създаде със своето господство, та веднага със събарянето на реакционните класи в Германия да започне борбата против самата буржоазия.

Комунистите насочват главното си внимание към Германия, защото Германия се намира в навечерието на буржоазна революция и защото тя ще извърши този преврат при много по-напреднали условия на европейската цивилизация изобщо и с много по-развит пролетариат, отколкото Англия през XVII и Франция през XVIII в., така че германската буржоазна революция може да бъде само непосредствен пролог към една пролетарска революция.

С една дума, комунистите навсякъде подкрепят всяко революционно движение против съществуващия обществен и политически строй.

Във всички тези движения те изтъкват въпроса за собствеността като основен въпрос на движението, независимо от това, дали той е взел вече повече или по-малко развита форма.

Най-после комунистите навсякъде работят за обединяването и разбирателството на демократичните партии от всички страни.

Комунистите смятат за недостойно да крият своите възгледи и намерения. Те открито заявяват, че техните цели могат да бъдат постигнати само чрез насилствено събаряне на целия досегашен обществен строй. Нека господстващите класи треперят пред комунистическата революция. В нея пролетариите няма какво да изгубят освен своите окови. А ще спечелят цял един свят.

Пролетарии от всички страни, съединявайте се!

Написано през декември 1847 – януари 1848 г.

Източник: Маркс К., Енгелс Ф., „Избрани произведения в десет тома“ С., 1984 г. т. 1 стр. 37-73.

Бележки:

27[1] Под буржоазия се разбира класата на съвременните капиталисти, които притежават средствата за производство и използват наемен труд. Под пролетариат – класата на съвременните наемни работници, които, тъй като не притежават средства за производство, са принудени да продават своята работна сила, за да могат да живеят. [Бележка на Енгелс към английското издание от 1888 г.]

28[2] Т.е. по-точно казано, цялата история, дошла до нас във формата на писмени източници. В 1847 г. предисторията на обществото – обществената организация, която е предшествовала цялата писана история – беше все още почти съвсем непозната. Оттогава насам Хакстхаузен откри общинното земевладение в Русия, Маурер доказва, че тя е обществената основа, която е била изходната точка в историческото развитие на всички германски племена, и постепенно беше установено, че селски общини със съвместно владение на земята са били първобитната форма на обществото от Индия до Ирландия. Най-после вътрешната организация на това примитивно комунистическо общество в нейната типична форма беше изяснена с Моргановото откритие за истинската същност на рода и за неговото положение в племето, което откритие беше венецът на цялото му изследване. С разпадането на тази първобитна община започва разделянето на обществото на отделни и в края на краищата антагонистични една на друга класи. Аз се опитах да проследя процеса на това разпадане в книгата си „Произход на семейството, частната собственост и държавата“, второто издание, Щутгарт 1886 г. [Бележка на Енгелс към английското издание от 1888 г.]

29[3] Цеховият майстор е пълноправен член на цеха, майстор в цеха, а не негов началник. [Бележка на Енгелс към английското издание 1888г.]

30[4] В оригинала Pfahlburger (ист.) селянин с права на гражданин в определен град. [Бълг. ред.]

31[5] „Комуни“ се наричали възникналите във Франция градове, дори още преди да извоюват от своите феодали и майстори местно самоуправление и политически права като „трето съсловие“. Общо казано, тук като типична страна за икономическото развитие на буржоазията е взета Англия, а като типична страна за политическо развитие – Франция. [Бележка на Енгелс към английското издание от 1888 г.]

Така градските жители на Италия и Франция наричали своите градски общини, след като откупили или извоювали от своите феодали първите права на

самоуправление. [Бележка на Енгелс към немското издание от 1890 г.]

32[6] В английското издание от 1888 г. тук следват думите: „(както в Италия и Германия)“. Ред.

33[7] В английското издание от 1888 г. тук следват думите: „(както във Франция)“. Ред.

34[8] В по-късните си трудове Маркс и Енгелс употребяват вместо понятията „стойност на труда“, „цена на труда“ по-точните понятия „стойност на работната сила“, „цена на работната сила“, които били въведени от Маркс.

35[9] В английското издание от 1888 г. след думата „коалиции“ е прибавено „(професионални съюзи)“. Ред.

36[10] В английското издание от 1888 г. вместо „елементи на своето собствено образование“ е казано „елементи на своето собствено политическо и общо образование“. Ред.

37[11] В английското издание от 1888 г. вместо „особени“ е казано „сектантски“. Ред.

38[12] В английското издание от 1888 г. вместо думите „винаги тласкащи напред“ е казано „най-напредничавата“. Ред.

40[13] В английското издание от 1888 г. вместо „на едни хора от други“ е казано „на мнозинството от малцинството“. Ред.

41[14] В английското издание от 1888 г. е казано: „до положението на ръководна класа на нацията“. Ред.

42[15] В английското издание от 1888 г. тук е добавено „и правят необходими понататъшните атаки срещу стария обществен строй“. Ред.

43[16] В изданието от 1888 г. – „противоположността между града и селото“. В изданието от 1872 г. и в следващите немски издания думата „противоположност“ е била заменена с „различие“. В английското издание от 1888 г. вместо думите „съдействане за постепенно премахване на различието между града и селото“ е казано: „последователно премахване на различието между града и селото чрез равномерно разпределяне на населението по цялата страна“. Ред.

44[17] Има се предвид не английската реставрация от 1660-1689 г., а френската реставрация от 1814-1830 г. [Бележка на Енгелс към английското издание 1888 г.]

45[18] *Френски легитимисти* - привърженици на съборената в 1830 г. династия на Бурбоните, която отстоявала интересите на едрото наследствено земевладение. В борбата си против господстващата династия на Орлеаните, която се опирала на финансовата аристокрация и едрата буржоазия, част от легитимистите често прибегвали до социална демагогия, като се представяли за защитници на трудещите се от експлоататорите буржоа.

„Млада Англия“ – група английски политически дейци и литератори, които принадлежали към партията на торите, образувала се в началото на XIX в. Изразявайки недоволството от поземлената аристокрация от засилване на икономическото и политическото могъщество на буржоазията, дейците от „Млада Англия“ прибегвали до демагогски похвати, за да подчинят на влиянието си работническата класа и да я използват в борбата си против буржоазията. Възгледите на тези групи са характеризирани от К. Маркс и Ф. Енгелс в „Манифест на Комунистическата партия“ като феодален социализъм.

46[19] В английското издание от 1888 г. тук е добавено: „падащи от дървото на индустрията“. Ред.

47[20] Това се отнася главно за Германия, където поземлената аристокрация и юнкерите чрез свои управители обработват за своя сметка големи части от своите земи и същевременно са собственици на големи заводи за цвеклова захар и картофена ракия. Английските аристократи, които са по-богати, още не са стигнали до там; но и те знаят как да наваксат падащата рента – като предоставят имената си на основателите на повече или по-малко съмнителни акционерни дружества. [Бележка на Енгелс към английското издание 1888 г.]

48[21] В английското издание от 1888 г. това изречение гласи: „В края на краищата,

когато неопровержимите исторически факти разпръснаха всички следи от упоителното действие на илюзиите, тази форма на социализма изби в малодушно хленчене“. Ред.

49[22] Революционната буря от 1848 г. помете цялото това жалко направление и уби у неговите носители желанието да продължават да спекулират със социализма. Главен представител и класически тип на това направление е господин Карл Грюн. [Бележка на Енгелс към немското издание 1890 г.]

50[23] В английското издание от 1888 г. този пасаж гласи: „Предлаганите от тях практически мероприятия, например премахване на различието между града и селото.“ Ред.

51[24] Фаланстери се наричаха социалистическите колонии, които проектираше Шарл Фурие; Икария Кабе наричаше своята утопична страна, а по-късно – своята комунистическа колония в Америка. [Бележка на Енгелс към английското издание 1888 г.]

Home-colonies (колонии вътре в страната) Оуен нарича своите образцови комунистически общини. Фаланстери се наричаха проектираните от Фурие обществени дворци. Икария се наричаше утопично-фантастичната страна, чиито комунистически институции е описал Кабе. [Бележка на Енгелс към немското издание 1890 г.]

52[25] Реформисити - става дума за привържениците на вестник „Reforme“ (Реформа), които ратували за установяване на република и за провеждане на демократични и социални реформи.

53[26] Партията, която тогава беше представена в парламента от Ледрю-Ролен, в литературата – от Луи Блан, а във всекидневния печат – от вестник „Reforme“. С измисленото име „социалдемокрация“ авторите му обозначаваха онази част от Демократическата или Републиканската партия, която беше повече или по-малко социалистически обогрена. [Бележка на Енгелс към английското издание от 1888 г.] Тази, тогава наричаща се Социалистическо-демократическа партия във Франция, беше представлявана в политическия живот от Ледрю-Ролен, а в литературата – от Луи Блан; така че тя се различаваше от сегашната немска социалдемокрация както небето от земята. [Бележка на Енгелс към немското издание 1890 г.]
